ПРЕЗЕНТАЦІЯ • РОЗШИРЕНИЙ ВАРІАНТ

Термінологія безбар’єрності

Як говорити про людей точно, нейтрально й з повагою до гідності кожної людини.

ЛЮДИНА ПЕРЕДУСІМ

Мова без стигми та бар’єрів

Що означає безбар’єрність?

Безбар’єрність — це підхід, спрямований на виявлення та усунення перешкод, які можуть обмежувати участь людини в суспільному житті. Йдеться не лише про фізичний доступ до будівель чи транспорту, а й про комунікацію, ставлення, інформацію та можливість бути почутим.

Такий підхід передбачає рівні можливості для людей незалежно від їхніх індивідуальних особливостей, життєвих обставин або досвіду. Мова є важливою частиною безбар’єрності, адже слова можуть підтримувати гідність людини або, навпаки, закріплювати упередження.

Головна ідея

Не зводити людину до однієї ознаки. Враховувати її потреби, досвід, право на вибір і можливість самостійно визначати, як про неї говорити.

Чотири принципи безбар’єрної мови

1. Точність. Добирати слова, які коректно описують ситуацію, не перебільшують і не спотворюють її. Якщо конкретна характеристика не важлива для теми, не варто робити її головною.

2. Нейтральність. Уникати емоційно забарвлених, оцінних або принизливих висловів. Формулювання має передавати зміст, а не нав’язувати ставлення до людини.

3. Недискримінаційність. Не використовувати мову, яка принижує, виключає або створює враження, що певна група людей є менш цінною чи менш здатною брати участь у суспільному житті.

4. Повага до людської гідності. Говорити про людину як про особистість із власними правами, потребами, досвідом і рішеннями.

Перед тим як сказати

Запитайте себе: чи точне це слово? Чи не містить воно оцінки? Чи не принижує людину? Чи зберігає її гідність?

Людиноцентричний підхід

Людиноцентричний підхід означає, що в центрі комунікації перебуває людина, а не її діагноз, інвалідність, соціальний статус чи інша окрема характеристика. Важливо бачити не лише обставини, з якими людина стикається, а й її особистість, права, потреби, досвід та здатність ухвалювати рішення.

У практичному спілкуванні це означає не робити припущень про людину лише на підставі її зовнішності, віку, стану здоров’я чи життєвої ситуації. Якщо потрібна допомога, коректніше запитати, яка саме підтримка потрібна, а не вирішувати замість людини.

У текстах і офіційній комунікації часто використовують формулювання, у яких спочатку називають людину, а потім — відповідну ознаку. Водночас люди та спільноти можуть самі обирати, як їм комфортно себе називати.

Приклад підходу

Замість припущення «їй точно потрібна допомога» — запитати: «Чи потрібна вам допомога? Якщо так, то яка саме?»

«Людина» чи «особа»?

У людиноцентричній комунікації перевагу зазвичай надають слову «людина», оскільки воно звучить природно та підкреслює особистість. Слово «особа» доречніше насамперед у правовому, нормативному або юридичному контексті, коли йдеться про суб’єкта правовідносин.

Важливо також враховувати контекст. Не кожне формальне слово є автоматично некоректним, однак у звичайному спілкуванні варто обирати формулювання, які не створюють дистанції та не перетворюють людину на формальну категорію.

Людиноцентричність не означає, що існує лише одне правильне самоназвання для всіх. Якщо людина або спільнота використовує інше визначення щодо себе, це право на самовизначення варто поважати.

Коротко

«Людина» — для людиноцентричного спілкування.

«Особа» — переважно для юридичного й нормативного контексту.

Самовизначення людини також має значення.

Вислови, яких варто уникати

Замість ярликів та стигматизувальних назв використовуйте точні описи, у яких людина залишається на першому місці.

Краще не вживати

- «інвалід», «паралітик», «ампутант»
- «діабетик», «глухонімий», «шизофренік», «псих»
- «даун», «неповносправний», «непрацездатний»
- «людина з особливими потребами»
- «людина з обмеженими можливостями»

Рекомендовані формулювання

- «людина з інвалідністю»
- За потреби — конкретний стан або потреба без ярлика
- «людина, яка пересувається на кріслі колісному»
- «людина, яка потребує індивідуально визначеної підтримки»
- Описувати людину лише настільки, наскільки це важливо для теми

Як говорити про сім’ї та соціальні обставини

Формулювання на кшталт «неблагополучна сім’я» можуть містити оцінку й узагальнювати різні життєві ситуації одним ярликом. Якщо потрібно описати обставини, краще називати їх конкретно й нейтрально.

Наприклад, замість «неблагополучна сім’я» можна сказати «сім’я, яка перебуває у складних життєвих обставинах». Замість «неповна сім’я» — «сім’я, у якій дитину виховує один із батьків».

Такі вислови не оцінюють сім’ю як «хорошу» чи «погану», а описують обставини, які мають значення для конкретної ситуації. Це допомагає уникати стигми й точніше визначати, яка підтримка може бути потрібна.

Принцип

Описуйте обставини, а не оцінюйте людей. Якщо можливо, уточнюйте конкретну потребу або вид підтримки.

Як говорити про вік та старіння

У матеріалі рекомендовано вживати вислів «людина старшого віку» замість «людина похилого віку» або «літня людина». Таке формулювання є нейтральнішим і не зводить людину до віку як визначальної ознаки.

Вікові групи, наведені в додатку до документа:

- дитячий вік — 0–17 років;
- підлітковий вік — 14–17 років;
- молодий вік — 14–35 років;
- дорослий вік — від 18 років;
- середній вік — 36–59 років;
- старший вік — від 60 років;
- вік довгожителя — 90 років і більше.

У документі уточнюється, що межі «до» включають зазначений вік. Категорії можуть перетинатися, тому їх слід застосовувати відповідно до мети й контексту.

Зверніть увагу

Вік сам по собі не визначає здібностей, самостійності чи потреб людини. Уникайте припущень лише на підставі кількості років.

Діти та освітні потреби

У матеріалі рекомендується говорити «діти з інвалідністю» та «діти без інвалідності», якщо ця характеристика справді важлива для теми. Не варто використовувати ярлики «особливі діти», «інклюзивні діти» або поділ на «нормотипових» і «ненормотипових» дітей.

Вислів «дитина з особливими освітніми потребами» доцільно використовувати саме в освітньому контексті, коли йдеться про потреби дитини в навчанні та відповідній підтримці. Не слід переносити цей термін на всі сфери життя дитини.

У центрі комунікації мають залишатися дитина, її права, індивідуальні потреби та можливості. Формулювання не повинно створювати враження, що дитина є проблемою або що її цінність визначається відповідністю певній нормі.

Краще пам’ятати

Не називайте дитину ярликом. Уточнюйте контекст і говоріть про конкретні потреби, коли це необхідно.

Кого можуть стосуватися питання доступності?

У додатку до документа наведено приклади груп людей і фахівців, для яких питання доступності та безбар’єрної комунікації можуть бути особливо важливими. Це, зокрема:

- люди з інвалідністю;
- ветерани та ветеранки;
- люди з труднощами мобільності, сенсорного сприйняття, комунікації, пізнання або психосоціальними труднощами;
- люди, які пережили травматичні події або були вимушені залишити свої домівки через війну;
- люди, які здійснюють догляд за іншими;
- люди, яким потрібна індивідуально визначена підтримка;
- фахівці, які працюють із питаннями доступності та підтримки.

Цей перелік не означає, що всі люди в межах певної групи мають однакові потреби. Підхід має бути індивідуальним, а підтримка — відповідати конкретній ситуації.

Важливе уточнення

Не робіть висновків про потреби людини лише за належністю до групи. За можливості запитуйте саму людину, що допоможе їй брати участь нарівні з іншими.

Як замінювати узагальнення точнішими словами

Вислови «уразливі групи» або «категорії людей» іноді надто узагальнюють різні життєві ситуації. Якщо контекст дозволяє, краще назвати конкретну групу або описати потребу, з якою стикається людина.

Замість загального «уразливі категорії» можна написати, наприклад, «люди, які потребують додаткової підтримки в доступі до послуг», якщо саме це мається на увазі. У документі також рекомендовано надавати перевагу вислову «суспільні групи» замість «категорії людей».

Важливо не перетворювати опис потреби на постійну характеристику людини. Людина може потребувати певної підтримки в одній ситуації й не потребувати її в іншій.

Практичне правило

Пишіть конкретно: хто саме, у якій ситуації, з якою перешкодою або потребою стикається.

Короткий алгоритм перед публікацією тексту

Перед тим як опублікувати матеріал, підготувати оголошення або звернутися до людини, перевірте формулювання за кількома запитаннями:

1. Чи точно описує слово людину або ситуацію?
2. Чи є в ньому оцінка, насмішка або стереотип?
3. Чи не зводить воно людину до діагнозу, віку, інвалідності або соціального статусу?
4. Чи справді потрібно згадувати цю характеристику в тексті?
5. Чи поважає формулювання право людини на власне самовизначення?
6. Чи можна замінити загальний ярлик на конкретний опис обставин або потреби?

Якщо є сумнів, варто обрати нейтральніше формулювання, уточнити контекст або запитати, як людина воліє, щоб до неї зверталися.

Мета

Не просто замінити одне слово іншим, а зробити комунікацію точнішою, поважнішою та доступнішою.

ПІДСУМОК

Безбар’єрна мова починається з поваги

Людиноцентрична комунікація допомагає говорити про людей без ярликів і стигми. Вона враховує гідність, права, досвід, потреби та право кожної людини на самовизначення.

Точні, нейтральні й недискримінаційні слова — це один зі способів зменшувати бар’єри та підтримувати рівну участь людей у суспільному житті.

Основа: матеріал із додатків і післямови документа, сторінки 25–36.